

HÁLA JÓZSEF

ARANYOSRÁKOSTÓL VÁCIG. ADALÉKOK BORBÉLY SÁNDOR NÉPRAJZI MUNKÁSSÁGÁHOZ

BEVEZETÉS

Keszeg Vilmos egyik tanulmányában a Torda és környéke szellemi életében és a néphagyományok közlésében is fontos szerepet játszó *Aranyosvidék* (1891–1940) című hetilapról írva bemutatatta Borbély Sándor 19. század végi aranyosszéki néprajzi tevékenységét, egyebek mellett megállapítva, hogy „folklorgyűjtői érdeklődésére vonatkozóan gyérek az adataink” (Keszeg 2012: 220).

E sorok írója, némi előzmény (Hála 1999: 46–47, 48–49; 2002b: 18–20, 23–24; 2003: 113–115, 118–122) után és arra támaszkodva, Keszeg Vilmos fent említett cikkét kiegészítve az alábbiakban néhány adalékkal szándékozik hozzájárulni Borbély Sándor néprajzi munkássága jobb, alaposabb megismeréséhez.

ÉLETRAJZI VÁZLAT

Tordai Ereos Borbély Sándor 1866. január 14-én született Aranyosrákoson (Torda-Aranyos vm.) nemesi családból, Borbély Mózes gazdálkodó és Csegezi Ágnes gyermekeként.

Iskoláit szülőfalujában kezdte, később a tordai unitárius gimnáziumban (1877–1882), majd a zilahi tanítóképzőben tanult. A kitűnő előmenetelű ifjú az utóbbi iskolában 1886-ban kapott tanítói oklevelet. Zilahon nagy aktivitással vett részt az önképzőkör munkájában és Korbuly Ignác ügyész két fia mellett házitanítóskodott.

Tanulmányait 1886 és 1889 a budapesti Magyar Királyi Állami Polgári Iskolai Tanítóképző Intézetben folytatta. A Budai Paedagogium néven híressé vált

intézményben magyar nyelvből és irodalomból, valamint történettudomány szakkból érdemelt ki jeles oklevelet és tornatanári képesítést is szerzett. A fővárosban is folytatta a házitánítóskodást: Stöckl Alajos fiait oktatta. Közben (1887 nyarán) Gyulafehérváron katonáskodott.

1889–1890-ben egy évig egykori iskolájában, a tordai unitárius gimnáziumban tanított mint senior. 1890 nyarán befejezte katonai szolgálatát.

1890 őszén került a váci Országos Királyi Siketnéma Intézetbe mint tanárgyakornok (1. kép). A szakvizsgák (lélektan, siketnémaoktatás-történet) letétele után, 1892-től tanárként dolgozott. 1897 és 1899 között a budapesti siketnéma-intézet vezető tanára volt, majd visszatért Vácra, ahol az ottani intézetet igazgatta nyugalomba vonulásáig: 1924-ig.

1900-ben feleségül vette Sebes Vilmát, egy előkelő udvarhelyszéki székely nemes család sarját, házasságukból három fiúgyermek: Andor (1901), Pál (1902) és Zoltán (1904) született.

Borbély Sándor, a kiváló gyógypedagógus, a magyar siketnéma-oktatás kiválósága, több tudományos és társadalmi szervezet tagja és vezetője (pl. Erdélyi Múzeum-Egyesület, tag; Magyar Néprajzi Társaság, tag; Magyar Tanítók Turista Egyesülete, választmányi tag: 1895–1914; Siketnéma Intézeti Tanárok Országos Egyesülete, tag, elnök: 1911–1925; Unitárius Irodalmi Társaság, tag; Váci Kaszinó, tag, tb. tag; Váci Magyar Védő Egyesület, tag, elnök), sok könyv és számos (gyógypedagógiai, néprajzi, turisztikai stb.) cikk szerzője (pl. az *Aranyosvidékben*, az *Erdélyben*, az *Erdélyi Híradóban*, az *Ethnographiában*, a *Gyógypedagógiai Szemlében*, a *Kalauzban*, a *Kolozsvárban*, a *Magyar Siketnéma-Oktatásban*, a *Néptanítók Lapjában*, a *Siketnémák Képes Lapjában*, a *Siketnémák és Vakok Oktatásügyében*, a *Siketnémák Közlönyében*, a *Turista Közlönyben*, a *Turisták Lapjában*, az *Unitárius Egyházban*, az *Unitárius Közlönyben*, a *Váci Hírlapban*, a *Vác és Vidékében*, a *Vidékben* publikált), a *Koronás Arany Érdemkereszt* (1903) és a *Signum Laudis* (1925) kitüntetések birtokosa Vácon (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) hunyt el 1932. december 9-én. Temetése ugyanabban a városban volt december 11-én a Középvárosi temetőben.¹

Borbély Sándor Vácon nagy tiszteletnek örvendett. Portróját (2. kép) 1923-ban festették meg (Kelemen é. n.), bronz mellszobrát, Vaszary László alkotását (Gulyás 1941b: 911) halála után állították fel az intézmény udvarában (3. kép).

Borbély Sándor a trianoni diktátum után Romániához került szülőfalujában szeretett volna nyugodni, de ez akkor nem volt kivitelezhető. Amikor Vácon kezdték felszámolni a Középvárosi temetőt, a leszármazottak kihantoltatták Borbély és felesége hamvait és azokat, az intézménnyel megállapodva, a siketnéma-intézet kertjében lévő mellszobra előtti részen, ünnepség keretében 1990 májusában helyezték örök nyugalomra. A diákok azóta, minden évben Mindenszentek napján méceszt gyűjtenek emlékükre a szobor talapzatán.²

1 Borbély Sándor életéről és munkásságáról lásd például: Vaday 1896: 30; Borbély szerk. 1902, Borbély 1902, Borbély internet 1; Borbély internet 2; Magyar Siketnéma-Oktatás 1916; Siketnémák Közlönye 1916: 25; Siketnémák és Vakok Oktatásügye 1925; Szentgyörgyi 1927; Winkler 1927: 62; Gyászjelentés 1932; Váci Hírlap 1932; Unitárius Értesítő 1932; Gulyás 1941a; 1941b; Angyal 1966; Torday Borbély 1966; Kenyeres főszerk. 1967; Mórítz 1976: 61–62; Élesztős főszerk. 1995; Markó főszerk. 2001; Hála 2002b: 18–20, 23–24; 2003: 113–115, 118–122; Keszeg 2012: 219–220; Kelemen é. n.

2 Mándli Gyula helytörténetész (Nagymaros) szíves közlése.

NÉPRAJZI ÉRDEKLŐDÉSÉNEK KIBONTAKOZÁSA

Keszeg Vilmos szerint Borbély népköltészet iránti „érdeklődésének alakulásában bizonyára nagy szerepet játszott testvérbátyja, Borbély György” (Keszeg 2012: 219).

A másik személy, aki nagy hatással volt néprajzi érdeklődésének kialakulására, főiskolai tanára, az 1883 óta a Budai Paedagogiumban német nyelvet és irodalmat oktató Herrmann Antal (4. kép), a magyar néprajz későbbi meghatározó személyisége volt, aki a tanintézetben például Bellosics Bálintból, Istvánffy Gyulából és Romulus Vuiából is néprajzkutatót nevelt (Paládi-Kovács 1999: 36).

Herrmannak – és tanártársának, Király Pálnak – Borbélyra gyakorolt hatása jól tükröződik egy későbbi, 1925-ben írt levélből, amelynek kíséretében egyik könyvét (Borbély összeáll. 1924) küldte mesterének:

„E könyvből kinek adhatnék inkább és előbb egy baráti példányt, mint neked nagyon tisztelt, becsült barátom, egykori érdemes tanárom, kinek környezetében s a Király Pálok keze alatt mohón szivogattam magamba azt a szellemet, melyből később lelki egyéniségem kialakult, amelyet egy élet munkásságába beletettem.” (Borbély 1925: 3–4.)

A tanár–tanítványi viszonyból később kölcsönös tiszteleten alapuló, mély barátság lett (lásd még az alábbiakban). Ennek bizonyítékai például a Herrmann által Borbélynak írt levelek megszólításai, amelyekből kettőt idézünk: „*Szeretett barátom! Kedves tanítványom és – Mesterem!*” (1916) (*Magyar Paizs* 1916: 2, Torday Borbély 1966: 42); „*Kedves Barátom! Legkedvesebb volt tanítványom!*” (1925) (Torday Borbély 1966: 42).

A FIATAL TANÁR MINT LELKES NÉPRAJZI GYŰJTŐ

CIKKEK AZ ETHNOGRAPHIÁBAN 1891-BEN • „Részint ismeret és adatszerzés, részint tudnivalókból, többször gyalog körüljárta a magas Kárpátokat, Máramarost, Erdélynek minden megtekintésre méltó helyét, az Al-Duna vidékét, a Dunántúlt, hogy közremunkálhasson a magyar irodalomban még hiányzó néprajzi adatok megismertetésében” – írták róla 1896-ban (Vaday 1896: 30),³ amikor már több éve, feltehetően főiskolai diákkora óta foglalkozott néprajzi gyűjtéssel.

Nem sokkal a megalakulás (1889) után, 1890-ben belépett a Magyarországi (később Magyar) Néprajzi Társaságba (*Ethnographia* 1890: 210), és hamarosan, 1891. február 6-án levelet küldött Vácról egykori tanárának, Herrmann Antalnak, aki akkor a főként neki köszönhetően megalakult tudományos egyesület folyóiratának (egyben a magyar néprajz központi orgánájának), az 1890 óta ma is megjelenő *Ethnographiának* a szerkesztője volt. Ebben gratulált a szerkesztői kinevezéshez, kifejezte érdeklődését a néprajz iránt, és kijelentette, hogy hasznos tagja akar lenni a társaságnak. Ehhez kérte Herrmann tanácsát, útbaigazítását, segítségét. Beszámolt addigi gyűjtéseiről, amelyeknek eredményei: karácsonyi és

3 Útleírásai, úti jegyzetei, többnyire néprajzi adatokkal pl.: Borbély 1892; 1893e; 1894b; 1894c; 1896a; 1896b; 1896c; 1897e; 1912. Útirajzainak gyűjteménye: Borbély é. n. [1905].

újévi versek, népdalok, lakodalmi versek, aranyosszéki közmondások, babonák, átkok stb. (Függelék 1.) (Borbély 1891a).

Az ugyanazon év március 10-én kelt leveléhez mellékelve már írásokat (aranyosszéki húsvéti szokások, debreceni adomák, váci dalok) is küldött a szerkesztőnek, illetve az *Ethnographiának*. Egy dolgozatot, az aranyosszéki táncokról szólót későbbre ígerte. Közölte azt is, hogy a Váci Egyesült Kaszinó Kör az ő javaslatára belépett a Néprajzi Társaságba (Függelék 2.) (Borbély 1891b).

Az eredmény: 1891-ben négy cikke látott napvilágot az *Ethnographiában*. Egy levéltári adatközlés a cigányvajdákrol (Borbély 1891c), valamint a *Debreczeni adomák* (Borbély 1891d), *Az aranyosszékiek táncza* (Borbély 1891e) és az *Aranyosszéki adomák* (Borbély 1891g) című írása.

EGY KÜLÖNÖS PÁLYÁZAT, 1892–1893 • A tordai *Aranyosvidék*, a néprajz szolgálatát is magára vállaló lap, „*Torda-Aranyos megye közigazgatási, közgazdasági, közművelődési, társadalmi és szépirodalmi hetilapja*”-nak szerkesztője 1892 és 1896 között Borbély György, Borbély Sándor bátyja volt.

Erre az időszakra esett egy néprajzi pályázat, amelyet a szerkesztőség 1892. december 25-én írt ki folklórkutatások (mesék, mondák, dalok, közmondások stb.) gyűjtése/közlése céljából. Részt vehetett rajta minden előfizető, aki az általa gyűjtött Torda-Aranyos vármegegyei anyagot a következő év március 15-ig beküldi. Az első és a második díj: egy 20 és egy 10 „koronás arany”. (*Aranyosvidék* 1892.)

Közben, 1893. január 29-én megjelent a lapban Borbély Sándor *Karácsonyi versmondás Aranyosszéken* című cikke (Borbély 1893a). A szerkesztői lábjegyzetből kiderül: az írás eredetileg a karácsonyi ünnepi számban jött volna, de anyagtorlóadás miatt csak most tudták közölni és – különös módon – felvették a pályaművek sorába, ahogy írták: „E cikk bátran léphet a pályázók közé.” (Borbély 1893a: 21).

A pályázat eredményét június 4-én hirdették ki. A beérkezett 6 pályamű közül Borbély Sándor *Karácsonyi versmondás Aranyosszéken* című, már publikált (!) (Borbély 1893a) munkája lett az első helyezett, míg a második egy ismeretlen szerzőtől származó, *Néprajzi feljegyzések Tordáról s a volt Aranyosszék egy pár falujából* címet viselő dolgozat. Utóbbi alkotóját felkérték, hogy nyolc napon belül jelentkezék a pályadíjért (*Aranyosvidék* 1893).

A *Néprajzi feljegyzések...* című munkát 1893. július 2. és október 14. között 14 folytatásban közölték az *Aranyosvidékben* (Borbély 1893b), és csak az utolsó részből (amely az *Egy pár vonás az Aranyosszékiekről* alcímet viselte) derült ki, hogy a szerzője ennek is Borbély Sándor! (Borbély 1893b: 179.) Ő a pályadíjat nem vette fel, ezért a 10 „koronás arany”-at egy népmese beküldőjének, a harmadik helyezett Vajna Ödönnek adták át (Borbély 1893b: 119).⁴

RÉSZVÉTEL EGY MÁSIK PÁLYÁZATON 1896–1897-BEN • A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság 1896. május 31-én hirdetett pályázatot székely lakodalmi táncszók és halotti torokon szavalt versek gyűjtésére.

Az 1897. március 1-jei határidőig 3 pályamunka érkezett be. A 300 koronás pályadíjat Csulak Lajos segesvári tanító nyerte el, a másik két pályázó közül az egyik (Olosz Katalin

4 A pályázat lefolyását részletesen ismertette, a díjnyertes pályamunkák elemzését elvégezte: Keszeg 2002: 209–218. Szerinte a népballadákat, népdalokat, katonafolklórt, verses leveleket, példabeszédeket, proverbiumokat, mondákat, gyermekjátékokat stb. tartalmazó *Néprajzi feljegyzések...* című munka szerzőjének, Borbély Sándornak „gyűjtési módszere következetes, a korszak szintjén áll” (Keszeg 2012: 218).

szerint) valószínűleg Borbély Sándor volt. Munkája elkallódott (Olosz 1982: 156, 157, 158; az ő nyomán: Keszeg 2012: 219).

NÉPRAJZ A VÁ CZ ÉS VIDÉKÉBEN 1896–1897-BEN • Vácon 1896-ban az egyik jelentős esemény a *Vácz és Vidéke* című „*társadalmi, néprajzi és közgazdasági hetilap*” megindulása volt.

Borbély Sándor szerkesztő az 1896. december 25-én megjelent mutatványszámában a lap programjaként a néprajz művelését is megfogalmazta, sőt, a *Vácz és Vidékét* mintegy az *Ethnographia* vidéki melléklapjaként definiálta:

„E megindult lapunknak létjogosultságát harmadsorban, de nem utolsó fokon abban látjuk, a mit tudunkkal eddigelé egy vidéki lap sem vett fel programjába, hogy *t. i. a népéletet* ismertessük. [...] Ez ősi szokások még többé-kevésbé meg vannak népünknel s ne várjuk be a az időt, míg az emlékezet világánál kell összeszededetni a szerte hullt szálatokat, s ne tartsuk elegendőnek, hogy a főváros egyetlen szaklapja szedje össze, mentse meg a drága nemzeti kincset, hanem mint a forrás mellett levők lássunk hozzá az anyag-gyűjtéshez – példát kívánván adni a többi vidéki lapoknak is – hogy a központi Ethnographiának úgyszólván csak a rendezés s a kritikai *feldolgozás* legyen osztályrésze. [...]” (Borbély 1896d: 1.)

A *Csarnok* című rovatban elsősorban siketnéma-intézeti tanártársai, Hercsuth Kálmán (Hercsuth 1897a, 1897b, 1897c, 1897d) és Krenedits Ferenc (Krenedits 1896, 1897a, 1897b, 1897c, 1897d), valamint ő maga publikáltak néprajzi cikkeket (Borbély a karácsonyról, a váci betlehemezésről, a körösmezei ruténekről, a veresegyházi megpatkolt boszorkányról, a váltott gyermekről – Borbély 1897a, 1897b, 1897c, 1897d), de mások ilyen tárgyú írásai (pl. Barkó 1897, *Vácz és Vidéke* 1897, Páczai 1897) is napvilágot láttak a lapban. A *Vácz és Vidéke* néprajzi pályázatot is hirdetett (A szerkesztőség 1897).

Borbély 1896. december 26-án elküldte az új hetilap mutatványszámát Herrmann Antalnak, a mellékelt levélben kérve őt, hogy támogassa annak törekvéseit és tanácsaival segítse azt (*Függelék* 3.) (Borbély 1896e)

Herrmann Antal 1897. január 5-ei keltezéssel levelet írt Borbélynak, amelyet az egykori tanítvány mint szerkesztő meg is jelentetett. Ebben egyrészt a vidéki lapok feladatáról a Vácon 1892. július 10-től Herrmann másik egykori pedagógiumi tanítványa, Rédei Ferenc szerkesztésében megjelent váci „közérdekű hetilap”-ban. A *Vidékben* már közölt (Herrmann 1892), más szavakkal megfogalmazott nézeteit ismételte meg („... a vidék népéletének ismertetése egy vidéki lap leghálásabb és legalkalmasabb teendői közé tartozik”), másrészt az abban az időben megalakult Váci Múzeum Egyesület tagjait buzdította a városban és környékén folytatandó néprajzi gyűjtésre (Herrmann 1897a: 6).

A néprajztudós a *Vácz és Vidékét* az *Ethnographiában* ismertette (Herrmann 1897b: 401–402). Egyebek mellett az alábbiakat írta:

„*Vácz és Vidéke* a czíme egy új vidéki heti lapnak, mely se jobb, se rosszabb, mint több száz más. Hogy itt mégis megemlítjük, azért van, mert a néprajzot is felvette czímébe és programjába. Nagyon helyes dolog. Néprajzi gyűjtések előmozdítása és közlése a vidéki sajtó egyik fontos feladata volna.” (Herrmann 1897b: 401.)

GYŰJTÉSI FELHÍVÁSA 1908-BAN • Borbély Sándor a székelykeresztúri unitárius egyházi és iskolai lapban, az *Unitárius Egyházban* gyűjtési felhívást tett közzé a katolikusok betlehemezése és a protestánsok karácsonyi versmondása tárgykörében (Borbély 1908), mert, mint írta: „Szerény bár, de hú ápolója vagyok erdélyi testvéreim népszokásainak.” (Borbély 1908: 257.)

Nem tudjuk, hogy elsősorban a plébánosoknak, a lelkészeknek és a tanítóknak címzett felhívás milyen eredménnyel járt. Csak sejtjük, hogy sikeres lehetett, mert egy 1916-os cikkben azt olvashatjuk, hogy Borbélynak a „karácsonyi misztériumok”-ból „igen nagy kézíratos gyűjtemény”-e van (Magyar Siketnéma-Oktatás 1916: 33). Feltételezzük, hogy saját gyűjtésein kívül ez tartalmazta a gyűjtési felhívására kapott anyagot is. E gyűjteményre támaszkodva tartotta az 1910-es években *A karácsonyi misztériumokról* (Dávid Ferenc Egyesület, Budapest; Legény Egyesület, Vác) és *A székely nép és a betlehemi jászol* című előadásait (Magyar Siketnéma-Oktatás 1916: 33).

Nagy kár, hogy e kollektív nem maradt ránk! Mint ahogy – sajnos – nem tudunk közelebbit az *Aranyosvidéki népszokások* (Torda, 1890) című munkájáról sem.⁵

A MAGYAR SIKETNÉMA-OKTATÁS JELENTŐS SZEMÉLYISÉGE

A szakmabeli kortársak és az utódok egyöntetűen állítják, hogy Borbély Sándor a magyar siketnéma-oktatás nemzetközi mércével mérve is jelentős személyisége volt.

1916-ban a következőket írták róla:

„Borbély Sándor a magyar siketnéma tanár eszményének valóságos inkarnációja. Benne testesülnek meg, hatványozódnak azok a kvalitások, kiválóságok és erények, melyek a magyar siketnématanárt jellemzik és kitüntetik. Első sorban misszionáriusi hivatásérzet és tudat, aztán minden irányú rátermettség. Mindent felőlelő alapos szaktudás és sohasem révedező kötelességérzet. [...] Borbély Sándornak igen nagy része van a modern magyar siketnéma-oktatás intézményes és szociális, tudományos és irodalmi szervezésében, fejlesztésében és áldásos eredményeiben.” (Magyar Siketnéma-Oktatás 1916: 27.)

Egy róla szóló, 1925-ben megjelent cikkben a következőket olvashatjuk:

„Borbély Sándor kivételes egyéniségének, nagy, átfogó szellemének nyomait megtaláljuk a magyar siketnéma-oktatásügy minden alkotásában. Halhatatlan érdeme, gondviselészerű lelki elhivatottságának legfényesebb bizonyága, hogy a teljes egy századon át idegen szellem emlőjén táplálkozó, a bécsi iskola, majd az úgynevezett német módszer jármájában megfeneklett oktatási eljárását kiragadta mozdulatlanágából.” (Siketnémák és Vakok Oktatásügye 1925: 1–2.)

Itt nincs terünk Borbély gyógypedagógiai munkásságát részletezni, érdemei és eredményei közül csupán néhány jelentőset említünk meg.

A 19. század végén, illetve a 20. század első negyedében, amellet, hogy a váci Országos Királyi Siketnéma Intézet, illetve rövid ideig a budapesti siketnéma-intézet tanáráként, majd igazgatójaként tevékenykedett (1890–1924), a Vácon 1900-ban indult, majd Budapesten 1908-tól működött Gyógypedagógiai Tanítóképző (tanfolyam, majd főiskola) vezetője és tanára volt, a Gyógypedagógiai Tanintézetek Országos Szaktanácsa tagjaként előadója volt

5 A műről Borbélynak az 1924-ben megjelent könyvéből tudunk, annak hátsó borítója belső oldalán a *Borbély Sándor munkái* cím alatt az 1. helyen szerepel. Könyvként van említve, de ilyen című kötetről a bibliográfiák és könyvtárak nem tudnak. Valószínűleg azonos azzal az anyaggal, amely egy róla szóló korábbi cikkben így szerepel: „*Aranyosvidéki népszokások (Aranyosvidék c. lapban cikksorozat)*.” (Magyar Siketnéma-Oktatás 1916: 33.)

a fogyatékos érzékű és értelmű gyermekek ügyeinek (1898–1903), a váci siketnéma-intézetnek a megalapítás 100. évfordulóján új épületet emeltetett és egy tartalmas centenáriumi emlékkönyvet (Borbély 1902a) szerkesztett (1902), Vácon siketnéma óvodát alapított.⁶

1911 és 1925 között elnökként vezette a Siketnéma Intézeti Tanárok Országos Egyesületét, valamint szerkesztette a *Siketnémák Közlönyét* (1902–1918) és a *Siketnémák Képes Lapját* (1911–1918).

Gyógypedagógiai munkáit ugyanakkor kezdte publikálni, amikor néprajzi írásait.⁷ A magyarországi siketnémák iskolái részére ő készítette el a több kiadást megélt és német nyelvre is lefordított, világviszonylatban is jelentős (1951-ig érvényben volt) első tantervet (oktatási módszertant – Borbély 1900), „vezérkönyv”-et írt és nyelvvalaktani füzetet adott ki a siketnémák beszédtanításához (Borbély 1911a, 1911b), *A némák megszólaltatása* címmel értekezett a siketnémák beszédtanításának kezdetéről (Borbély 1913a, 1913b), összeállította a magyar siketnéma-oktatás bibliográfiáját (Borbély összeáll. 1924). Ugyanezen időszakban két nyelvészeti munkája is napvilágot látott, az egyiket ő írta (Borbély 1904), a másikat bátyjával, Györggyel alkotta meg (Borbély Gy.–Borbély S. 1910).⁸

Az elmélyült gyógypedagógiai munkálkodás mellett a néprajz fokozatosan háttérbe szorult, bár az iránta érzett rokonszenv és vonzalom élete végéig megmaradt. Az általunk ismert utolsó ilyen írása az 1908-ban kiadott, fent említett gyűjtési felhívása volt (Borbély 1908).

HERRMANN ANTAL ÉS A SIKETNÉMÁK

A tanárából lett barát, Herrmann Antal ösztönözte Borbélyt a váci folklór tanulmányozására és együtt tervezték feldolgozni a siketnémaságnak a néphitben való előfordulását (Borbély 1926: 117, 118). Ez utóbbi terv – ismereteink szerint – nem valósult meg, viszont Herrmann Borbély hatására lett a siketnémák támogatója és a siketnéma-intézeti tanárok nagy tisztelője, ahogy egy levelében megfogalmazta:

„Negyedszázados tanári tapasztalásból bizonyára te is tudod, hogy nagyon sokat tanulhatunk tanítványainktól. Én is tőled, általad és benned tanultam meg (sok egyéb tanulság mellett) ismerni, becsülni és szeretni a magyar siketnéma-intézeti tanárokat, a megváltó humanizmus evangéliumának a kultúra szent lelkétől ihletett apostolait! [...]” (Magyar Siketnéma-Oktatás 1916: 53, *Magyar Paizs* 1916: 2.)⁹

A néprajztudós az 1890-es évek elejétől volt a váci siketnéma-intézetnek rendszeres vendége, gyakran tartott ott előadásokat. Többször részt vett a Siketnéma Intézeti Tanárok Országos Egyesületének közgyűlésein, amelyeken szintén rendszeresen előadott. Gyakori vendége volt Borbély naszályi szüreteinek is, amelyeken veretes ünnepi beszédeket mondott. Rendszeresen publikált a *Magyar Siketnéma-Oktatásban*, valamint a *Siketnémák és Vákok Oktatásügyében* és amikor Vácon nyomdatulajdonos volt (1910–1916), az ő üzemében

6 Lásd az 1. számú jegyzetet.

7 Az egyik legkorábbi (első?) gyógypedagógiai írása: Borbély 1891h.

8 Borbély Sándor publikációinak jegyzékei: Magyar Siketnéma-Oktatás 1916: 30–33; Borbély összeáll. 1924: 4–5, 8, 11, 13, 21–23, 32, 45, 61, 63, 72, 79, 85–94; Gulyás 1941b: 910–911.

9 Hasonlóképpen fogalmazott egy későbbi (Szeged, 1925. március 4.) levelében is (Torday Borbély 1966: 42).

sokszorosították például a Borbély által szerkesztett *Siketnémák Közlönyét* és a *Siketnémák Képes Lapját*. (Hála 2002b: 23–24, 32.)

A siketnémaságról tervezett közös néprajzi tanulmányok nem születtek meg, viszont Herrmannak olyan figyelemre méltó cikkeket köszönhetünk, mint például: *Egy magyar Faust* (Herrmann 1903, újraközlése: Hála 2002a: 62), *Költők a siketségről* (Herrmann 1913, újraközlése: Hála 2002a: 84–86), *A siketnéma a költészetben* (Herrmann 1915, újraközlése: Hála 2002a: 86–87), *Siketnémák a szépirodalomban* (Herrmann 1923, újraközlése: Hála 2002a: 89–91) és *A siketség és a némaság Shakespeare műveiben* (Herrmann 1925, újraközlése: Hála 2002a: 92–107).

ÖSSZEGZÉS

Borbély gyűjtéseit már kortársai hasznosították. Sirisaka Andor proverbiumgyűjteményében az ő révén szerepelnek aranyosszéki adatok (Sirisaka szerk. 1891: LXX, bár ezeket – Keszeg Vilmos szerint – nem lehet azonosítani, vö. Keszeg 2012: 215), Jankó János pedig a Borbély által gyűjtött karácsonyi versek (Borbély 1893a) egy részét vette át a Tordáról, Aranyosszékről és Torockóról szóló monográfiájába (Jankó 1893: 226–230).

Néprajzi cikkei közül a legnagyobb „karriert” az először az *Ethnographiában* közölt *Az aranyosszékiek táncza* című (Borbély 1891e) „futotta be”. Még az 1890-es évek elején megjelent a *Kolozsvárban* (Borbély 1891f) és a *Tordai EMKE-émlékkönyvben* (Borbély 1894a) és a közelmúltban egy táncfolklorisztikai szöveggyűjteményben (Borbély 2004) is. Idézte például Kaposi Edit a néptánc kutatás feladatait megfogalmazó (Kaposi 1947: 243, 245), Tari Lujza a hangszeres zenekutatásunk történetéről szóló (Tari 1982: 575) és Könczei Csongor az aranyosszéki tánc kultúrát bemutató (Könczei 2005: 13, 14) cikkében. Az írást szintén felhasználta Pesovár Ferenc *A magyar nép táncélete* című könyvében (Pesovár é. n.: 13, 54, 70), valamint ugyanő (táncélet, táncos szokások – Pesovár 1990: 202, 232, 244) és Martin György (táncdialektusok – Martin 1990: 435) a legújabb nagy néprajzi szintézisben, a *Magyar néprajzban* közzétett tanulmányában.

Ugyanezen nagy mű egy korábbi kötetében Sándor István citálta Borbély *Debreczeni adomák* címet viselő cikkét (Sándor 1988: 168).

A Torda-aranyosszéki népmondák 1893-ban az *Erdélyben* (Borbély 1893c), majd az *Erdélyi Híradóban* (Borbély 1893d) látott napvilágot és az *Erdélyi Gyopárban* az interneten is olvasható (Borbély é. n.). Ezt például Zsigmond Győző idézte a magyarszováti népi kozmogóniáról írt dolgozatában (Zsigmond 1994: 559).

Végül, de nem utolsósorban említjük Keszeg Vilmos nagy aranyosszéki folklórgyűjteményét, amelyben a szerző földijének, Borbély Sándornak öt cikkét (Borbély 1891e, 1893a, 1893b, 1893c, 1894b) hasznosította: hivatkozott rájuk, részben vagy teljes egészében újraközölte a bennük szereplő folklóralkotásokat (Keszeg 2004 I.: 39, 40, 58, 186, 188, 261, 268–269, 348–361, 377, 383, 387, 389, 393, 397, 403, 406–407; 2004 II.: 42, 57, 73, 83, 359, 381, 394–395, 439).

Anélkül, hogy Borbély Sándor folklórisztikai munkásságát túl akarnánk értékelni, megállapíthatjuk, hogy élete egy szakaszában, fiatal korában a magyar néprajz jó érzékkel és megfigyelőkészséggel bíró, szorgalmas munkása volt. A fentiek is igazolják, hogy egyes cik-

kei maradandónak bizonyultak, amelyek, mint kicsi, de szilárd építőkövek tartósan beépültek a magyar néprajz monumentális épületébe.

SZAKIRODALOM

Angyal József

1966 Emlékezés Borbély Sándorra. Születésének századik évfordulóján. *Gyógy pedagógia* XI. (1) 19–22.

Aranyosvidék

1892 Az „Aranyosvidék” pályadíjai. *Aranyosvidék* II. (52) 213.

1893 Az „Aranyosvidék” pályadíjai. *Aranyosvidék* III. (23) 103.

Barkó

1897 Közmondásmagyarázat. *Vác és Vidéke* I. (10) 5.

Borbély György – Borbély Sándor

1910 *Nyelvünk védelme. Gyomlálás a magyar nyelv kertjében.* Első Váci Sajtó, Vác.

Borbély Sándor

1891a ~ levele Herrmann Antalhoz. Kelt: Vác, 1890. [Helyesen: 1891.] február 6. Kézirat. Herrmann Antal hagyatéka, Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár.

1891b ~ levele Herrmann Antalhoz. Kelt: Vác, 1891. március 10. Kézirat. Herrmann Antal hagyatéka, Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár.

1891c Czigány vajdák. *Ethnographia* II. (1) 50.

1891d Debreczeni adomák. *Ethnographia* II. (3–4) 168.

1891e Az aranyosszékiek tánca. *Ethnographia* II. (6) 243–246.

1891f Az aranyosszékiek tánca. *Kolozsvár* V. (182) 1–2.

1891g Aranyosszéki adomák. *Ethnographia* II. (6) 270–271.

1891h Apróságok a siketnémákról. *Kalauz – A siketnémák oktatása és nevelése terén* IV. (8) 123–126.

1892 Vác–Tiszaforrás–Torda. *A Vidék* I. (20) 1–4, (21) 1–4, (22) 1–3, (23) 1–5, (24) 1–3.

1893a Karácsonyi versmondás Aranyosszéken. *Aranyosvidék* III. (5) 21–23.

1893b [Név nélkül] Néprajzi feljegyzések Tordáról s a volt Aranyosszék egy pár falujából. *Aranyosvidék* III. (27) 119, (29) 126, (30) 131, (31) 134, (32) 138–139, (33) 142–143, (34) 146–147, (35) 152, (36) 155–156, (38) 162–163, (39) 165, (40) 170, (41) 174–175, (42) 178–179.

1893c Torda-aranyosszéki népmondák. *Erdély* II. (10) 358–360.

1893d Torda-aranyosszéki népmondák. *Erdélyi Híradó* VI. (237) 1–2.

1893e A Torda-hasadék. *Váci Közlöny*. XV. (48) 1–2.

1894a Az aranyosszékiek tánca. In: Borbély György (összeáll.): *Tordai EMKE-émlékkönyv.* Harmath nyomda, Tordán, 105–109.

1894b Torda-hasadék. *Kolozsvár* VIII. (258) 1–2.

1894c A Torda-hasadék. *Turisták Lapja* VI. (6–9) 118–125.

1896a Haza felé. (Tisza-forrás–Torda). *Turista Közlöny* III. (1) 10–11, (2) 28–32.

1896b A Balaton mellől. *Aranyosvidék* VI. (17) 67–68.

1896c A Balaton mellől. *Turista Közlöny* III. (11) 168–171.

1896d A tisztelt olvasóhoz. *Vác és Vidéke* I. (Mutatványszám) 1–2.

1896e ~ levele Herrmann Antalhoz. Kelt: Vác, 1896. december 26. Kézirat. Herrmann Antal hagyatéka, Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár.

1897a Karácsonyi mysterium. *Vác és Vidéke*. I. (2) 5–6.

1897b [B. S.] A körösmezei ruthének életéből. *Vác és Vidéke* I. (24) 3–4, (25) 4–5, (28) 3–4, (29) 2–3, (31) 3–4.

1897c [B. S.] A megpatkolt boszorkány. (Veresegyházi néprege). *Vác és Vidéke* I. (30) 3.

1897d [B. S.] Újszülöttek elcserélése. (Babona). *Vác és Vidéke* I. (30) 3.

1897e Fiume–Velence–Triest. (Utleírás Borbély Sándortól). *Vác és Vidéke* I. (33) 2–3, (34) 4, (35) 3–4, (36) 3–4.

- 1900 *Tanterv és módszeres utasítások a magyarországi siketnémák iskolái (intézetei) részére.* Fritz A., Budapest.
- 1902 Száz év statisztikája. In: Uő (szerk.) *Emlék-könyv a Siketnémák Váczi Országos Királyi Intézete 100 éves fennállásának ünnepére alkalmára.* Fritz ny., Budapest, 234–263.
- 1904 [Összeszedte] *Azonos- és rokonalakú szók gyűjteménye.* Kohn Mór könyvny., Vác.
- é. n. [1905] *Úti karcolatok.* A szerző kiadása, Vácott.
- 1908 Karácsonyi népszokások. *Unitárius Egyház* III. (15) 257–258.
- 1911a *Vezérkönyv a siketnémák beszédtanításához.* I–II. Pestvidéki ny., Vác
- 1911b *Nyelvalaktani füzet a siketnémák beszédtanításához.* I–II. Pestvidéki ny., Vác
- 1912 *Útazás a skerisorai jégbarlanghoz.* *Erdély* XXI. (6) 81–86.
- 1913a *A némák megszólaltatása, vagyis a siketnémák beszédtanításának kezdete. A siketnémák I. oszt.-beli kiejtési, írási, olvasási és beszédtanítási anyagának elméleti része.* Kohn Mór kny., Vác.
- 1913b *A némák megszólaltatása. Gyakorlati rész. (ABC).* Goldfinger M. könyvny., Budapest.
- 1925 – *levele Herrmann Antalhoz.* Kelt: Vác, 1925. március 28. Kézirat. Herrmann Antal hagyatéka, Szegedi Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár.
- 1926 Dr. Herrmann Antal. *Siketnémák és Vakok Oktatásügye* XXVIII. (5–7) 117–120.
- 2004 *Az aranyosszékiek táncza.* In: Karácsony Zoltán (szerk.): *Magyar táncfolklorisztikai szövegyűjtemény.* I. (Örökség.) Gondolat Kiadó – Európai Folklor Intézet, Budapest, 23–25.
- é. n. *Torda-aranyosvidéki népmondák.* *Erdélyi Gyopár.* Elérhetőség: www.erdelyigyopar.ro/1893-10/3347-torda-aranyosszeki-nepmondak.html (2016. 10. 19.)
- Borbély Sándor (összeáll.)
1924 *A magyar siketnémaoktatás bibliográfiája és adatgyűjteménye 1920 végéig.* I. Siketnémaintézeti Tanárok Országos Egyesülete, Vác.
- Borbély Sándor internet 1.
é. n. *Borbély Sándor* gyógypedagógus. Elérhetőség: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Borbely_Sándor_\(egyértelműsítő_lap\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Borbely_S%C3%A1ndor_(egy%C3%A9rtelm%C3%BCsil%C3%B3_lap)) (2016. 10. 19.)
- Borbély Sándor internet 2.
é. n. *Borbély Sándor.* Elérhetőség: www.fsz.bme.hu/mtsz/mhk/csarnok/b/borbelys.htm (2016. 10. 19.)
- Borbély Sándor (szerk.)
1902 *Emlék-könyv a Siketnémák Váczi Országos Királyi Intézete 100 éves fennállásának ünnepére alkalmára.* Fritz ny., Budapest.
- Élesztős László (főszerk.)
1995 Borbély Sándor. In: *Magyar nagylexikon.* IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 312.
- Ethnographia
1890 Új tagok. *Ethnographia* I. (4) 210.
- Gulyás Pál
1941a Borbély György. In: *Magyar írók élete és munkái.* (Új sorozat. III.) Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 897–899.
- 1941b Borbély Sándor. In: *Magyar írók élete és munkái.* (Új sorozat. III.) Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, Budapest, 910–911.
- Gyászjelentés
1932 [Tordai Ereos Borbély Sándor gyászjelentése]. Cházár András Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Kollégium és Gyermekegység; Múzeum, Vác.
- Hála József
1999 Herrmann Antal Vácon. Előzetes közlemény egy készülő tanulmányból. *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* IX. (1–2) 44–60.
- 2002a *A magyar néprajz „vándorapostola” városunkban. Herrmann Antal váci évei és kapcsolatai.* (Váci Füzetek, 5.) Váci Múzeum Egyesület, Vác.
- 2002b Bevezetés. In: Uő: *A magyar néprajz „vándorapostola” városunkban. Herrmann Antal váci évei és kapcsolatai.* (Váci Füzetek, 5.) Váci Múzeum Egyesület, Vác, 9–38.
- 2003 Herrmann Antal váci évei és kapcsolatai. In: Uő: *Hogyan gyűjtötték elődeink? Néhány fejezet a magyar néprajztudomány történetéből.* (A Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára.) Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 111–131, 289–306.

Hercsuth Kálmán

- 1897a [H. K.] Az érdekes madár. (Kép a borsodi matyó észjárásról). *Vác és Vidéke* I. (9) 7.
1897b Egy matyó-atyafi kalandos utazása. *Vác és Vidéke* I. (14) 6–7.
1897c Felvidéki tótjaink. *Vác és Vidéke* I. (26) 3–4.
1897d Felvidéki pásztorélet. *Vác és Vidéke* I. (27) 4–5.

Herrmann Antal

- 1892 [Nonquis] A vidéki sajtó feladata. *A Vidék* I. (17) 2–4.
1897a Dr. Herrmann Antal levele lapunk szerkesztőjéhez. *Vác és Vidéke* I. (3) 5–6.
1897b Újabb néprajzi folyóiratok. *Ethnographia* VIII. (5) 401–409.
1903 Egy magyar Faust. *Ethnographia* XIV. (5) 266–267.
1913 Költők a siketségről. *Magyar Siketnéma Oktatás* XV. (1) 7–9.
1915 A siketnémák a költészetben. *Magyar Siketnéma-Oktatás* XVII. (6–10) 100–101.
1923 Siketnémák a szépirodalomban. *Magyar Siketnéma-Oktatás* XXV. (11–12) 59–60.
1925 A siketség és a némaság Shakespeare műveiben. *Siketnémák és Vakok Oktatásügye* XXVII. (11–12) 59–66.

Jankó János

- 1893 *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe. Néprajzi tanulmány.* A Földrajzi Közlemények 1893. XXI. évfolyamának VIII., IX., X. füzeté, Budapest.

Kaposi Edit

- 1947 A néptánc kutatás újabb feladatai. *Ethnographia* LVIII. (3–4) 242–246.

Kelemen Miklós

- é. n. Borbély Sándorral foglalkozó irodalom. Elérhetőség: unitarius.uw.hu/kelemenmiklos/kelemen-borbely-irodalom.htm (2016. 10. 19.)

Kenyeres Ágnes (főszerk.)

- 1967 Borbély Sándor. In: *Magyar életrajzi lexikon*. I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 246.

Keszeg Vilmos

- 2004 *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek, kontextusok. (Monográfia)*. I–II. (A Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára.) Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
2012 Borbély Sándor aranyosszéki folklórgyűjtése a 19. század végén. In: György V. Imola – Keszeg Vilmos – Tekei Erika (szerk.): *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 20. A néprajztudomány története. Intézmények, kutatók, kutatások*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 205–228.

Könczei Csongor

- 2005 Az aranyosszéki tánc kultúráról, mint egy lehetséges táncdialektusról. *Művelődés* LVIII. (10) 13–16.

Krenédits Ferenc

- 1896 Babonák. *Vác és Vidéke* I. (Mutatványszám) 5–6.
1897a Rege „Göd”-ről. *Vác és Vidéke* I. (4) 5–6.
1897b A hónapok jelentősége a babonás emberek tudatában. *Vác és Vidéke* I. (5) 4–6.
1897c [K.] Mikor a gólya jön. *Vác és Vidéke* I. (6) 4–5.
1897d A gyermekre vonatkozó babonák. *Vác és Vidéke* I. (7) 5–7.

Magyar Paizs

- 1916 A süket-néma oktatásról... *Magyar Paizs* XVII. (20) 1–2.

Magyar Siketnéma-Oktatás

- 1916 Borbély Sándor jubileuma. *Magyar Siketnéma-Oktatás* XVII. (1–3) 24–53.

Markó László (főszerk.)

- 2001 Borbély Sándor. In: *Új magyar életrajzi lexikon*. I. Magyar Könyvklub, Budapest, 851–852.

Martin György

- 1990 Magyar táncdialektusok. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben. Folklor 2. Népzene, néptánc, népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 390–451.

Móritz Valéria

- 1976 *Váci lexikon*. Kézirat. Tragor Ignác Múzeum, Vác, L. sz.: 937–76.

Olosz Katalin

- 1982 A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság népköltészeti tevékenysége. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortárs eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 151–164.

- Páczai Mihály
1897 Erdélyből. Utleírás. *Vác és Vidéke* I. (37) 4, (38) 4–6, (39) 3–5.
- Paládi-Kovács Attila
1999 Herrmann Antal a magyar néprajz intézményesüléséért. *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* IX. (1–2) 31–36.
- Pesovár Ferenc
1990 Tánccélet és táncos szokások. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben. Folklor 2. Népzene, néptánc, népi játék*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 195–250.
é. n. *A magyar nép tánccélete. Tánctanulás, táncalkalmak, táncrendezés*. (Néptáncpedagógusok Kis-könyvtára.) Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
- Sándor István
1988 Anekdota. In: Vargyas Lajos (főszerk.): *Magyar néprajz nyolc kötetben. Folklor 1. Magyar népköltészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 167–212.
- Siketnémák és Vakok Oktatásügye
1925 Borbély Sándor. *Siketnémák és Vakok Oktatásügye* XXVII. (1–3) 1–6.
- Siketnémák Közlönye
1916 Huszonöt év. *Siketnémák Közlönye* XVI. (3) 18–25.
- Sirisaka Andor (szerk.)
1891 *Magyar közmondások könyve. Válogatott magyar közmondások, példabeszédek, szólásmódok betűrendes gyűjteménye*. A szerző kiadása, Pécssett.
- Szentgyörgyi Gusztáv
1927 25 év története 1902–1927. In: Nagy Péter: (szerk.): *Emlék-füzet a siketnémák Váci Királyi Országos Intézete 125 éves fennállásának ünnepé alkalmára*. Kapisztrán ny., Vác, 20–41.
- A szerkesztőség
1897 Pályázat néprajzi dolgozatra. *Vác és Vidéke* I. (4) 5.
- Tari Lujza
1982 Hangszeres népzene kutatásunk első szakasza. *Ethnographia* XCIII. (4) 573–585.
- Torday Borbély Pál
1966 *Tordai Ereos Borbély Sándor életéből naplója alapján és életéhez cikkek és szemelvények alapján*. Kézirat. Cházár András Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Kollégium és Gyermekotthon; Múzeum, Vác.
- Unitárius Értesítő
1932 Borbély Sándor. *Unitárius Értesítő* XI. (20) 11.
- Váci Hírlap
1932 Borbély Sándor halála. *Váci Hírlap* XLVI. (93) 2.
- Vác és Vidéke
1897 Kinai babona. *Vác és Vidéke* I. (10) 5.
- Vaday József (szerk.)
1896 *Magyar tanférfiak és tanítónők ezredéves albuma. Emlékmű Magyarország ezeréves fennállása korszakában a nevelésügy terén működő egyének köréből*. „Corvina” nyomda, B.[ékés]-Csabán.
- Winkler Sándor
1927 25 év statisztikája. In: Nagy Péter: (szerk.): *Emlék-füzet a siketnémák Váci Királyi Országos Intézete 125 éves fennállásának ünnepé alkalmára*. Kapisztrán ny., Vác, 58–64.
- Zsigmond Győző
1994 Népi kozmogónia és égitestmagyarázás a mezőségi Magyarországon. *Ethnographia* CV. (2) 541–565.

FÜGGELÉK

BORBÉLY SÁNDOR HÁROM LEVELE HERMANN ANTALHOZ

1.

Tekintetes Szerkesztő Úr!
Kedves Tanár Úr!

Szivesen üdvözlöm a kedves Tanár urat, mint az Ethnographia szerkesztőjét. Nem szoktam hizelegni s nem akarom soha érdememet tulbecsülni akarni, most sem teszem tehát, amikor kijelentem, hogy én igen boldognak érzem magamat, mert a Kedves Tanár urat személyesen ismerhetem. Mióta szerencsés lehetek ismerni, soha meg nem szüntem kiváló tisztelettel lenni a Kedves Tanár úr iránt, sőt hovatovább mindinkább fokozódik bennem tudománya, kitartó munkássága s a célért való önfeláldozása iránti elismerésem, nagybecsülésem.

Minderre joggal mondhatná: Köszönöm nincs szükségem rá. Nem is azért mondtam; csupán azért, hogy kifejezzem abbéli örömemet, hogy a Kedves Tanár úr, mint oly nagy tudományú és fáradhatlan buzgalmu Ethnographus a Közlönynek szerkesztőjévé lett, meg hogy jelezzem vele, hogy habár látatlanul és hallatlanul, de igen érdeklődöm minden iránt, a mi az Ethnographia körébe tartozik. Buzgalmam csak fokozódik, s ha csak félsanyi ismeretem, tudományom leend egykor, mint a mennyi kedvem, jóakaratom most, tán hasznos tagja is lehetnék a társaságnak valamikor. Ehez azonban – érzem – szükséges a nagyok gyámolítása, segítsége. Im itt előttem egy halmaz adat, mely célszerű feldolgozásra vár. Rendezem, osztályozom s folyton gyűjtök, hol magam, hol az országban szerteszté lakó barátaim segítségével. Elhiszem, hogy sok felesleges munkát is végzek, mert még nem ismerem az egész irodalmat, de legalább biztos vagyok, hogy nem vész el; a mi pedig nem szükséges, kihull a szerkesztőségi rostán amugy is.

Ott vannak pl. a *karácsonyi* és *husvét*i versek, de nem merek hozzá fogni, mert az ide vágó munkákról nincs tudomásom, nem lévén itt Váczon használható könyvtár. Van számos népdalom, melyekért átolvastam itt található valamennyi versgyűjteményt, hogy a már megjelenteket (verseket) elkülönítsem. Van egy csomó lakodalmi vers is, mely azt hiszem kevésbé érdekes. Van egy régi (1777) írott gyűjteményem, ebben ismeretlen szerzőktől a „*Nyulak históriája*” [...] Ugyanebben van egy a méhekről szóló tanács, kissé különbözik attól, mely az Ethnographia utósó számában megjelent. Addig mind akartam beküldeni, míg beküldte más. Aranyosszékről több kevesebb kisebb nagyobb feljegyzéseim: közmondások, babonák, játékok stb. stb. Most azzal foglalkozom, hogy melyik állat és hányszor jelenik meg a nép beszédében nem valódi jelentésében, vagy közmondásképpen, pl. sánta ebnek messze Buda stb. Ez utóbbira, valamint a többire is nagybecsű tanácsát, utbaigazítását, segítségét kérve vagyok a kedves Tanár úrnak alázatos szolgálja

Váczon, 1890. febr. 6.

Borbély Sándor

Forrás: Borbély 1891a.

2.

Tekintetes Szerkesztő Úr!

Nagybecsű folyóirata részére van szerencsém gyűjteményemből az idemellékelteket tisztelettel elküldeni. Hogy van-e benne hasznavehető és mi volna az, azt a Tkts. Szerkesztő úr alapos szakismerete tudja legjobban. Ha használhatok vele az ügynek, nekem elég örömet szerez, ha semmi használható nincs benne, ösztönözi fog arra, hogy gyűjteményem többi részét is elküldjem: hátha akad a sok közt valami. Ezuttal az Aranyosszéken s különösen Ar.Rákoson divó husvét i szokásokról írtam össze valamit, mellékelvén hozzá két köszöntő verset. A mint a Tkts. Szerkesztő Úrnak tudni méltóztatik, ily nemű versekből egész gyűjteményem van, karácsonyra és husvétra szóló. Azt gondolom, hogy azokról a jövő karácsonyra írhatok valamit s ha a Tkts. Szerkesztő Úr is jónak látja, írni is fogok.

Im két debreczeni tájszólás szerint leirt adomaféle közlemény is, meg két váczí nóta. Hogy volt-e egyik, másik közölve, vagy érdemes-e arra, az ismét a Tkts. Szerkesztő Úrtól függ.

Jelenleg csak azt vagyok bátor mondani, hogy az Aranyosszéken divó táncznótákból is van meglehetősen gyűjteményem, azok mellé le is irtam az ott divó nyári táncmulatságot s az ezzel járó szokásokat, de azt hiszem, most nem lévén rá alkalmas az idő, jobb lesz majd a nyáron beküldeni.

Ezen kívül, a mint febr. 6án irt levelemben is fölhoztam, de a melyet talán nem kapott meg a Szerkesztő Úr – számos népdal is van a gyűjteményemben, továbbá egy 1777ben másolt vers: „A nyulak historiája.” Sajnos hogy nem teljes, hiányos.

Végül: a váczí egyesült Kaszinó-kör elnökének felhatalmazása folytán van szerencsém jelenteni, hogy a nevezett kör indítványomra belépett a Néprajzi Társaság tagjai közé s mint ilyen óhajtja jártni a Társaság folyóiratát, az Ethnographiát. Kérem méltóztassék intézkedni, hogy a nevezett közlöny ez évi megjelent számai a Váczí egyesült Kaszinó Kör részére is elküldessenek.

Vagyok a Tekintetes Szerkesztő Urnak kiváló tisztelettel alázatos szolgája
Váczott, 1891. mart.10.

Borbély Sándor

Forrás: Borbély 1891b.

3.

Igen tisztelt Tanár Úr!

Becsés czimével postára tettem ma egy *Vácz és Vidéke* cz. társadalmi és néprajzi heti lapot. Legyen szabad becsés figyelmébe ajánlanom úgy a tervezetét, mint annak néprajzi részét. Nem áltatom magamat azzal, hogy a lap a népisme dolgot illetőleg szakszerűleg összeállított, kritikailag megrostált produktummal lép fel most, s nem lehet reményem a jövőben sem; de a mennyiben az anyaggyűjtés munkájára vállalkozik e lap, ennyiben hasznos dolgot fog cselekedni. Gondolom, hogy e tekintetben szerencsés lehetek egy véleményen lehetni az igen tisztelt Tanár urral, kihez ezuttal is bizalommal fordulok. Arra kérem ugyanis az igen tisztelt Tanár urat, hogy kegyeskedjék egy kis figyelemmel kísérni e lapot, és erkölcsi támogatásával, kipróbált tapasztalatával, bölcs tanácsával koronként szíveskedjék segítségemre lenni.

Felette lekötelezne az igen tisztelt Tanár Ur, ha bármely irányú, de különösen a népéletet tárgyaló egy-egy cikkével koronként megörvendeztetne.

Legyen szabad reménylenem, hogy sokoldalú elfoglaltsága közepette is szakít egy kevés időt arra, hogy a jó ügy egy szerény munkását s egyik hálás volt tanítványát feltett czéljában segítse.

A közelgő új év alkalmából fogadja igen tisztelt Tanár úr legszívesebb jó kívánatomat.

Vagyok az igen tisztelt tanár úrnak lekötelezett szolgája

Vácz, 1896. decz. 26án

Borbély Sándor

Forrás: Borbély 1896e.

DE LA VĂLENII DE ARIEȘ LA VÁC. CONTRIBUȚII LA ACTIVITATEA ETNOGRAFICĂ A LUI SÁNDOR BORBÉLY

În unul dintre studiile sale, relatând despre săptămânalul *Aranyosvidék* (1891–1940), un organ de presă care a jucat un rol important în viața spirituală a orașului Turda și împrejurimi, ca și în publicarea tradițiilor populare de altfel, Vilmos Keszeg a prezentat și activitatea etnografică locală a lui Sándor Borbély la sfârșitul secolului al XIX-lea, constatând faptul că „în ceea ce privește interesul său în culegerea creațiilor de folclor, avem prea puține informații”. Astfel că autorul studiului de față, bazându-se pe unele antecedente, dorește să ajute la o mai bună cunoaștere a activității etnografice a lui Sándor Borbély, prin câteva contribuții care vin să completeze studiul menționat mai sus.

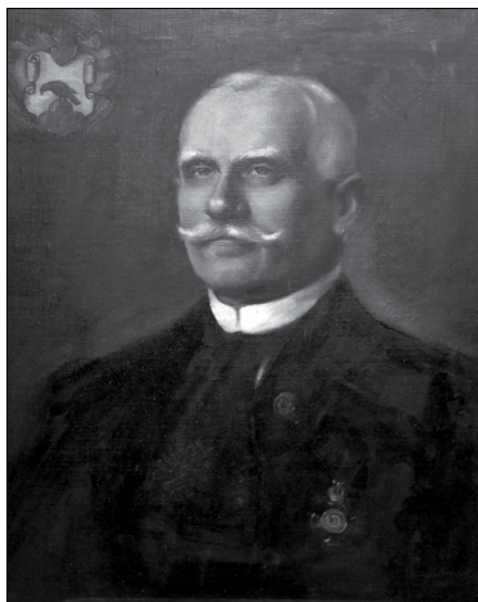
FROM VĂLENII DE ARIEȘ TO VÁC. CONTRIBUTIONS TO THE ETHNOGRAPHIC ACTIVITY OF SÁNDOR BORBÉLY

In one of his studies, presenting the weekly *Aranyosvidék* (1891–1940), a paper which had a great importance in the spiritual life of the city of Turda and surroundings, as well as in the publication of folk traditions, Vilmos Keszeg mentioned the local ethnographic work of Sándor Borbély at the end of the 19th century, stating that “regarding his interest in collecting folklore, we have very little information”. The author of this study, based on some antecedents, desires to contribute with a few data to a better understanding of the ethnographic activity of Sándor Borbély, completing also the study mentioned above.

KÉPEK

1. Borbély Sándor az 1890-es években (Vaday 1896: XXXVIII-A)

2. Borbély Sándor portréja a váci siketnéma-intézet múzeumában (Fotó: Mándli Gyula)

3. Borbély Sándor mellszobra a váci siketnéma-intézet kertjében (Fotó: Mándli Gyula)

4. Herrmann Antal (Néprajzi Múzeum, Budapest, Fotógyűjtemény, F 49331)